

Kravchuk S.L. The psychological peculiarities of emotional stability and self-control of personality. It is marked, that the problem of study of individual, typical, group differences in the emotional reacting of personality on the different events of life remains important and actual. It is reflected, that the rich in content aspects of emotionality are represented by the phenomena and situations which have the special significance for personality. It is exposed, that emotional stability it follows to understand property of personality and mental state which provides an expedient conduct in extreme situations. It is analysed, that emotional stability is integrative property of personality which is characterized co-operation of emotional, will, intellectual and motivational components of psychical activity of personality. It is marked, that an important factor of emotional stability is contents and level of emotions, senses, experiencing in extreme circumstances.

It is noticed that emotional stability is examined how to repress ability emotional reactions, that will-power, which shows up in patience, persistence, self-control, that conduce to stability, efficiency of activity. It is found out, that emotional stability meaningfully is negatively related to irritation, neurotization, depression and impulsive aggressiveness. It is proved that emotional stability meaningfully is straight related to the orientation in time, self-understanding, aspiring to actualization and hardiness of personality. It is established, that personality with emotional mobility is characterized propensity to application of regression, substitution, expulsing as mechanisms of psychological defence of personality and eksternal lokus control.

Keywords: emotional stability, mental state, property of personality, emociogennical situations, self-control, self-regulation, control, hardiness.

Отримано: 15.07.2014 р.

УДК 159.922

Кривошишина О.А., Брочковська Ю.Б.

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Кривошишина О.А., Брочковська Ю.Б. Особливості Я-концепції майбутніх практичних психологів. У статті розглянуто проблему особливостей Я-концепції майбутніх практичних психологів; проаналізовано сутність та структуру Я-концепції особистості як системи уявлень про власні особистісні прояви. Аналіз сучасних досліджень показав, що Я-концепція майбутніх практичних психологів трансформується у процесі професійної підготовки, а також впливає на готовність студентів до майбутньої професійної діяльності. Емпіричне дослідження особливостей Я-концепції майбутніх практичних психологів показало, що уявлення студентів про власну особистість не є цілісним: високий рівень самовпевненості супроводжується значним рівнем внутрішньої конфліктності, недостатньо розвиненою саморефлексією; також їх уявлення про ідеальний образ практичного психолога є недостатньо сформованим.

Ключові слова: особистість; Я-концепція, самоставлення; Я-реальне; Я-ідеальне; ставлення до професії.

Кривошишина О.А., Брочковська Ю.Б. Особенности Я-концепции будущих практических психологов. В статье рассмотрена проблема особенностей Я-концепции будущих практических психологов; проанализирована сущность и структура Я-концепции личности как системы представлений о собственных личностных проявлениях. Анализ современных исследований показал, что Я-концепция будущих практических психологов трансформируется в процессе профессиональной подготовки, а также влияет на готовность студентов к будущей профессиональной деятельности. Эмпирическое исследование особенностей Я-концепции будущих практических психологов показало, что представление студентов о собственной личности не является целостным: высокий уровень самоуверенности сопровождается значительным уровнем внутренней конфликтности, недостаточно развитой саморефлексией, также их представления об идеальном образе практического психолога недостаточно сформированы.

Ключевые слова: личность; Я-концепция, самоотношение; Я-реальное; Я-идеальное; отношение к профессии.

Постановка проблеми. Професійне становлення практичних психологів передбачає ряд закономірних етапів, які включають набуття професійних знань, умінь та навичок, а також формування особистісних якостей, які стають визначальними у їх професійній діяльності. Перед практичним психологом у процесі діяльності постає завдання вирішити унікальну життєву ситуацію клієнта, знайти ті способи допомоги, які водночас будуть ефективними з позиції психолога як професіонала, а з іншого – прийнятними для самого клієнта.

Особистість практичного психолога виступає основним "інструментом", що допомагає розв'язувати психологічні проблеми іншої людини. Зважаючи на такі особливості ролі особистості психолога у його професійній діяльності, актуальною є проблема дослідження "Я-концепції" особистості майбутнього практичного психолога, виявлення її особливостей з метою подальшої розробки методів формування позитивної професійної ідентифікації майбутніх спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Я-концепцію особистості досліджували закордонні психологи: А. Маслоу, К.Роджерс, В. Джемс, А.Комбс, Е.Еріксонта ін. Своє бачення розвитку "Я-концепції" відобразили у дослідженнях вітчизняні вчені: Ф.Є. Василюк, І.С. Кон, Є.Т. Соколова, В.В. Столін, І.Н. Міхеєва та ін.

Особливості різних сфер особистості практичного психолога, які необхідно враховувати при його професійній підготовці, досліджу-

вали сучасні науковці: В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Т. С. Яценко, Н. В. Чепелева, І.П. Андрійчук, І.А. Гуляс, В. Д. Потапова, К. С. Олійник. Проте, недостатньо дослідженими є особливості Я-концепції практичних психологів, а саме особливості їх уявлень про себе, оцінювання власних рис та якостей, мотивації професійної діяльності.

Мета дослідження: емпіричне вивчення особливостей розвитку Я-концепції майбутніх практичних психологів.

Завдання дослідження: виявити складові структури Я-концепції та особливості розвитку самоставлень майбутніх практичних психологів, визначити особливості уявлень професійного Я-ідеального.

Виклад методики і результатів дослідження. Проблеми Я-концепції присвячені праці багатьох як закордонних, так і вітчизняних науковців.

Р. Бернс розглядає Я-концепцію як сукупність установок особистості, направлених на себе [2]. При цьому, установка на себе складається з наступних елементів:

- 1) когнітивна складова установки – переконання, які можуть бути як обґрунтованими, так і не обґрунтованими;
- 2) емоційно-оцінна складова установки – емоційне ставлення до цього переконання;
- 3) поведінкова складова – відповідна реакція, яка може бути реалізована у поведінці.

У теорії Р. Бернса складові установки є взаємозалежними: когнітивна оцінка власної особистості (хороший, успішний, агресивний, і т. ін.); емоційне ставлення до цієї оцінки (наприклад, жаль до самого себе, або радість); і третя складова втілюється у діяльності – наприклад, досягнення успіху чи уникнення невдачі.

В. Джемс виділяє дві основних складові Я-концепції: "пізнавальне Я" (англ. Self) та "емпіричне Я" (англ. Me). "Пізнавальне Я" виступає суб'єктом, а "емпіричне Я" – об'єктом пізнання особистості. "Емпіричне Я" Джемс у свою чергу поділяє на три компоненти: "матеріальне Я" – тіло, одяг, власність; "соціальне Я" – те, ким визнають дану людину оточуючі (кожна людина має стільки різних "соціальних Я", скільки існує окремих груп або гуртків, про думку яких він піклується); "духовне Я" – сукупність психічних здібностей і схильностей [6].

Ч. Кулі сформулював теорію "дзеркального Я", згідно з якою уявлення людини про саму себе, "ідея Я", складається під впливом думок оточуючих і включає три компоненти: уявлення про те, якою особистістю сприймає інша особа, уявлення про те, як ця інша особа оцінює особистість, і пов'язану з цим самооцінку, почуття гордості або

приниження. Ця теорія дозволяє розглядати зміст уявлень особистості про себе як відображення ставлення інших людей.

К. Роджерсвперше підкреслив існування поділу уявлень особистості про себе на такі, що є реальними, та такі, до яких вона прагне у майбутньому. Дослідник виділив такі складові Я-концепції: Я-реальне (тобто уявлення про те, якою є особистість) та Я-ідеальне (образ Я-ідеального, тобто уявлення про ті риси якими особистість хотіла б володіти). Варто зазначити, що взаємовідношення між Я-реальним та Я-ідеальним визначають рівень самооцінки особистості: чим ближче Я-реальне наближається до Я-ідеального, тим вищою є самооцінка особистості. Якщо розглядати Я-концепцію майбутнього психолога, то уявлення про себе як особистість в даній професії часто корелює з уявленням про себе як професіонала. Наприклад, уявлення про себе як про співчутливу людину збігається з уявленням про хорошого психолога. Така особливість самосприйняття виявляється тому, що професія практичного психолога, як і, наприклад, педагога, ставить певні вимоги саме до особистісних якостей психолога.

Я-концепція практичних психологів є недостатньо дослідженою у психологічній науці. Наукові праці, присвячені проблемі професійної підготовки майбутніх психологів, зосереджені в основному на вивченні індивідуальних особливостей особистості майбутнього психолога.

В. Г. Панок та Н. В. Чепелева розробили модель особистості практичного психолога, яку можна застосовувати при прогнозуванні успішності його практичної діяльності. До когнітивної структури цієї моделі науковці відносять Я-концепцію фахівця. При цьому успішність діяльності практичного психолога залежить від таких особливостей Я-концепції, як адекватність і сталість самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які зумовлюють проєкції та психологічні захисти, тощо [4].

І. П. Андрійчук, досліджуючи особливості Я-концепції студентів-психологів, виявила збільшення кількості студентів з позитивною Я-концепцією та тенденцією до позитивної, зі збільшенням тривалості навчання у вищому навчальному закладі. За даними дослідження Андрійчук, на першому курсі навчання позитивна Я-концепція виявляється у 12 % студентів-психологів, тенденція до позитивної Я-концепції – у 16 % студентів, тоді як на четвертому курсі навчання позитивна Я-концепція виявлена у 15, 22 % студентів, тенденція до позитивної Я-концепції – у 34,78 % студентів. Дослідниця також робить висновок, що зафіксовані позитивні зміни Я-концепції особистості випускників не відповідають вимогам підготовки висококваліфікованого спеціаліста [1]. Таким чи-

ном, зміни Я-концепції особистості майбутнього психолога відбуваються у зв'язку з умовами навчання. Проте необхідним є дослідження основних факторів навчального процесу та особистісних якостей, які визначають позитивні зміни Я-концепції майбутніх практичних психологів.

З метою виявлення особливостей Я-концепції майбутніх психологів було здійснено емпіричне дослідження за допомогою методик: авторської анкети "Ставлення до професії", розробленої Кривопишиною О.А. та Брочковською Ю.Б., та методики дослідження самоставлення (С.Р. Пантелеєв). До експериментальної вибірки увійшли студенти ЛДУ БЖД, що навчаються за спеціальністю "практична психологія", у віці 18-19 років. Загальна кількість респондентів: 41 особа.

Завданнями даного емпіричного дослідження було виявити особливості самоставлення та уявлень про себе студентів-майбутніх практичних психологів, а також виявити сутність їх уявлень про ідеальний образ професії психолога.

За допомогою методики дослідження самоставлення С.Р.Пантелеєва було виявлено особливості самоставлення студентів за дев'ятьма показниками: замкнутість, самовпевненість, самоуправління, відображене ставлення, самоцінність, самоприйняття, самоприв'язаність, внутрішня конфліктність, самозвинувачення.

Було здійснено аналіз результатів дослідження за рівнями вираженості досліджуваних ознак: високим, середнім та низьким. Було виявлено високий рівень замкнутості у 6 % респондентів та середній рівень – у 94 % відсотків студентів, низький рівень – не виявлений у досліджуваній групі. Дані результати говорять про те, що респонденти в більшості не набули достатніх навичок рефлексії, можуть лише частково об'єктивно оцінювати власну особистість.

За шкалою "самовпевненість" були виявлені наступні результати: високий рівень – 43 %; середній – 54 %, низький – 3 %. Ці результати свідчать про те, що більшість студентів-психологів є впевненими у собі, націлені на досягнення успіху.

Аналіз результатів дослідження за шкалою "самоуправління" показав, що 43 % респондентів виявляють високий рівень, тобто ці студенти вважають, що вони самі визначають свій розвиток, можуть регулювати власні психічні стани. 54 % досліджуваних виявили середній рівень, тобто їх здатність до самоуправління залежить від ситуації. Лише 3 % досліджуваних впевнені у тому, що їх життя залежить від зовнішніх обставин.

Аналіз результатів за шкалами: "самоцінність", "самоприйняття", "самоприв'язаність", які дозволяють оцінити ставлення особистості до

самої себе, показав, що респонденти виявляють досить високий рівень позитивного ставлення до власної особистості. Показники високого рівня за шкалами "самоцінність" (відчуття цінності власної особистості), "самоприйняття" (прийняття себе, симпатія до самого себе) та "самоприв'язаність" (ступінь наміру змінювати самого себе) складають: 51 %, 33 % та 14 % студентів; показники середнього рівня вираженості: 49%, 54 %, 70%; показники низького рівня: 0 %, 13 % та 16 % респондентів (див. Рис. 1).

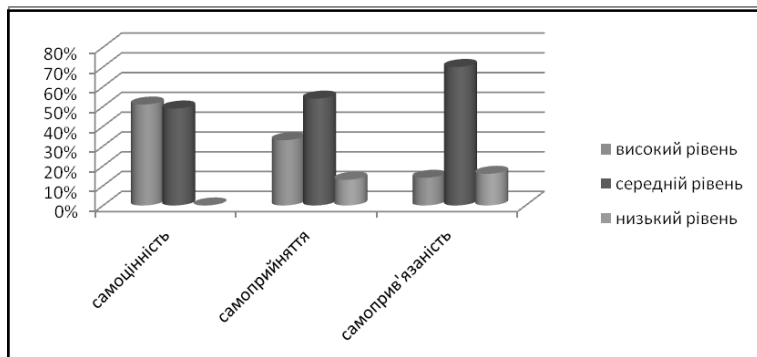

Рис. 1. Показники ставлень респондентів до власної особистості

Варто зазначити, що при досить високому загальному рівні ставлення до себе, респонденти проявляють негативні тенденції особистості: внутрішню конфліктність та самозвинувачення. У 6 % досліджуваних було виявлено високий рівень внутрішньої конфліктності, тобто у них спостерігається конфлікт між Я-реальним та Я-ідеальним. У 91 % досліджуваних виявлено середній рівень внутрішньої конфліктності, тобто ці студенти у складних, незвичних ситуаціях схильні до звинувачування себе, недооцінки власних можливостей. Лише у 3% досліджуваних виявлена достатня гармонія між Я-реальним та Я-ідеальним. При цьому, 16 % досліджуваних також виявляють високий рівень схильності до самозвинувачування.

Таким чином, спираючись на аналіз результатів дослідження за методикою С.Р. Пантелеєва, можна стверджувати, що Я-концепція студентів не є цілісною: при достатньому позитивному ставленні до власної особистості у них спостерігається недостатній рівень саморефлексії, значний рівень внутрішньої конфліктності та самозвинувачування.

Було здійснено також кореляційний аналіз видів самоствавлення особистості за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона (r), в результаті якого було з'ясовано наступні зв'язки:

1) помірний зв'язок між показниками самоуправління та самоприйняття ($r=0,34$);

2) помітний зв'язок між показниками самоуправління та самоцінності ($r=0,53$);

3) помітний зв'язок між показниками самоуправління та самоприв'язаності ($r=0,53$);

4) помірний зв'язок між показниками самоуправління та внутрішньою конфліктністю ($r=-0,39$);

5) помітний зв'язок між показниками самовпевненості та самоуправління ($r=0,55$);

6) помірний зв'язок між показниками відображеного ставлення (тобто уявлення досліджуваних про те, як інші їх оцінюють) та самоцінності ($r=0,34$);

7) помірний зв'язок між показниками відображеного ставлення та самоприйняття ($r=0,39$);

8) помітний зв'язок між показниками внутрішньої конфліктності та самозвинувачення ($r=0,62$);

9) помітний зв'язок між показниками самовпевненості та самоцінності ($r=0,52$);

10) помітний зв'язок між показниками самовпевненості та самоприв'язаності ($r=0,54$);

11) помірний зв'язок між показниками самовпевненості та самоприйняття ($r=0,35$);

12) помірний зв'язок між показниками самоцінності та самоприйняття ($r=0,48$).

Таким чином, рівень самоуправління студентів є тим вищим, чим вищим є рівень їх самоприйняття, а також рівень самоцінності, самоприв'язаності, самовпевненості. І навпаки, чим вищим є рівень внутрішньої конфліктності у респондентів, тим нижчою є їх здатність до самоуправління. Кореляційний аналіз також дозволив встановити прямий зв'язок між відображеним ставленням та самоцінністю студентів, а також між відображеним ставленням та самоприйняттям. Дані зв'язки можуть свідчити про те, що чим вище оцінюють студенти власну особистість, тим вищою є їх оцінка себе з позиції інших.

Виявлені прямі зв'язки між показниками самовпевненості та самоцінності, самовпевненості та самоприв'язаності, самовпевненості та самоприйняття, свідчать про взаємозалежність різних складових Я-концепції: когнітивної, емоційної та поведінкової. Варто зазначити, що виявлений зв'язок між самовпевненістю та самоприв'язаністю свідчить у даному випадку про те, що чим більш впевненими у собі є студенти-психологи, тим менше бажання змінюватися, розвиватися вони проявляють.

Було також проаналізовано результати анкетування "Ставлення до професії". Одним із запитань цієї анкети було передбачено виділення сту-

дентами найважливішим особистісних рис, якими повинен володіти практичний психолог. Аналіз результатів анкети показав, що респонденти оцінили як важливі риси наступним чином: 95 % респондентів обрали "впевненість у собі"; 5,4 % респондентів – "артистичність"; рису "агресивність" обрали 0 % студентів; 43 % обрали рису "неагресивність"; 13,5 % респондентів обрали характеристику "довірливий"; 43 % студентів відзначили рису "неконфліктний"; 20 % респондентів обрали характеристику "чутливий до інших"; 95 % – комунікабельність; 62 % – відзначили якість "щирий" та 62 % – "оптимістичний". При цьому студенти здебільшого обирали риси із запропонованого списку, а не називали самостійно.

Таким чином, можна узагальнити образ особистості психолога в уявленнях студентів-психологів: впевнена, неагресивна, неконфліктна, комунікабельна, щира та оптимістична особистість.

Висновки. Я-концепція особистості – система уявлень про власну особистість, а також ставлення до цих уявлень. Я-концепція складається з трьох основних компонентів: когнітивний, емоційний та поведінковий.

Я-концепція особистості практичного психолога відіграє важливу роль у процесі професійної діяльності. Формування позитивної Я-концепції майбутніх професіоналів практичних психологів відбувається у процесі навчання, на останніх курсах навчання Я-концепція стає більш цілісною.

Здійснене емпіричне дослідження особливостей самоставлень майбутніх практичних психологів показує, що їх Я-концепція є недостатньо цілісною. У студентів спостерігається досить високий рівень самовпевненості, при цьому недостатній рівень саморефлексії, значний рівень внутрішньої конфліктності та самозвинувачування. Дослідження особливостей професійного Я-ідеального майбутніх практичних психологів показало, що найважливішими рисами, якими наділяють студенти себе у майбутньому, є впевненість, неагресивність, неконфліктність, комунікабельність, щирість та оптимістичність. Аналіз результатів анкетування показав, що уявлення студентів про ідеальний образ практичного психолога є недостатньо сформованими.

Подальшою перспективою дослідження вважаємо порівняльний аналіз особливостей Я-концепції студентів-майбутніх практичних психологів різних вікових груп, а також виявлення впливу навчального процесу на формування Я-концепції майбутніх практичних психологів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : ав-

тореф. дис.. ... кандидата психологічних наук; спец. : 19.00.07 / І.П. Андријчук ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.

2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс / пер. с англ. – М. : Прогресс, 1986.- 422 с.

3. Василюк Ф.Е. Структура образа / Ф.Е. Василюк // Вопросы психологии. – 1993. – № 5. – С. 16-19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.voppsy.ru/issues/1993/935/935005.htm>

4. Дуткевич Т.В. Практична психологія / Т.В. Дуткевич, О.В. Савицька. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 256 с.

5. Климов Е.А. Введение в психологию труда : учебник для вузов / Е.А. Климов. – М. : Культура и спорт ; ЮНИТИ, 1998. – 350 с.

6. Кон. И.С. Открытие "Я" / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 368 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: //<http://psychology-online.net/articles/doc1061.html>

7. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 288 с.

8. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 607 с.

Spisok vikoristanix dzherel

1. Andriychuk I.P. Formuvannja pozitivnoji Ja-koncepciji osobistosti majbutnih praktichnih psihologiv u procesi profesijnoji pidgotovki : avtoref. dis.. ... kandidata psihologichnih nauk; spec. : 19.00.07 / I.P. Andriychuk ; Nac. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. – K., 2003. – 20 s.

2. Berns R. Razvitie Ja-koncepcii i vospitanie / R. Berns / per. s angl. – M. : Progress, 1986.- 422 s.

3. Vasiljuk F.E. Struktura obraza / F.E. Vasiljuk // Voprosy psihologii. – 1993. – № 5. – S. 16-19. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.voppsy.ru/issues/1993/935/935005.htm>

4. Dutkevich T.V. Praktichna psihologija / T.V. Dutkevich, O.V. Savic'ka. – K. : Centr uchbovoji literaturi, 2010. – 256 s.

5. Klimov E.A. Vvedenie v psihologiju truda : uchebnik dlja vuzov / E.A. Klimov. – M. : Kul'tura i sport ; JuNITI, 1998. – 350 s.

6. Kon. I.S. Otkrytie "Ja" / I.S. Kon. – M. : Politizdat, 1978. – 368 s. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: //<http://psychology-online.net/articles/doc1061.html>

7. Stolin V.V. Samosoznanie lichnosti / V.V. Stolin. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1983. – 288 s.

8. H'ell L. Teorii lichnosti / L. H'ell, D. Zigler. – SPb. : Piter Press, 1997. – 607 s.

Krivopishina O.A., Brochkovs'ka Yu.B. The features of the self-conception of future practical psychologists. This article considers the problem of Self-conception characteristics of future practical psychologists. The authors analyze the nature and structure of the Self-conception of the individual as a system of ideas about their own personal characteristics. The analysis of research has shown that Self-conception of future psychologists has been being transformed in the process of studying, it also affects the willingness of students to futur ecareers.

The Self-conception of personality – a system of individual perceptions of self and attitude to these ideas. Self-conception is formed by three main components: cognitive, emotional and behavioral.

Realized empirical study of the features of the Self-conception of future psychologists suggests that their Self-conception is not complete. Students found to have a high level of self-confidence, and the insufficient level of self-reflection, a significant level of internal conflict and guilt. Studies of professional self-ideal future psychologist found that the most important features that give the students themselves in the future, have confidence non-aggressive, non-conflict, communication, honesty and optimistic.

The prospect of further research is comparative study of features of self-concept of students for future psychologists in various courses of study; study the relationships between their self-actual and self-ideal; and identifying the impact of the learning process for the formation of the Self-conception of future psychologists.

Keywords: personality; Self-concept, self; I am real; I am perfect; attitude to the profession.

Отримано: 18.05.2014 р.

УДК 159.923

Кулакова Л.М.

ЕМОЦІЙНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Кулакова Л.М. Емоційно-моральний розвиток як під'рунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз результатів досліджень, представлених у науковій літературі та на під'рунті власного. Визначено загальні передумови емоційно-морального розвитку та формування почуття власної гідності молодших школярів засобами мистецтва. Результатом такого аналізу представлено психолого-педагогічну модель емоційно-морального розвитку молодших школярів.

Ключові слова: емоційно-моральний розвиток, почуття власної гідності, психолого-педагогічна модель.

Кулакова Л.Н. Эмоционально-нравственное развитие как основа формирования чувства собственного достоинства у младших